

БРОНЕТАНКОВІ І МЕХАНІЗОВАНІ ВІЙСЬКА У ДНІПРОВСЬКО-КАРПАТСЬКІЙ СТРАТЕГІЧНІЙ НАСТУПАЛЬНІЙ ОПЕРАЦІЇ (24.12.1943–17.04.1944 рр.)

Стаття розкриває роль бронетанкових і механізованих військ при проведенні Дніпровсько-Карпатської стратегічної наступальної операції зі звільнення від противника Правобережної України.

Ключові слова: Дніпровсько-Карпатська стратегічна наступальна операція, танкова армія, корпус, Український фронт.

Постановка проблеми. Радянські війська, звільнивши Лівобережну Україну і захопивши стратегічні плацдарми на правому березі Дніпра, на кінець 1943 р. створили сприятливі умови для звільнення Правобережної України. У смузі проти Українських фронтів (далі – УФ) діяли війська групи армій «Південь» (генерал-фельдмаршал Манштейн) і «А» (генерал-фельдмаршал Клейст), які нараховували 113 дивізій і 2 бригади, до 16 800 гармат і мінометів, до 2 200 танків і штурмових гармат і близько 1 460 літаків [1, с. 57]. Німецьке командування намагалося ліквідувати радянські плацдарми на правому березі Дніпра, а також ударом з нікопольського плацдарму і Криму з'єднатися зі своїми військами, що діяли в Криму [2, с. 325; 3, с. 101]. Їм протистояли війська 1 УФ (ген. армії М.Ф. Ватутін), 2 УФ (ген. армії І.С. Конев, з 20.02.1944 р. – Маршал Радянського Союзу), 3 УФ (ген. армії Р.Я. Малиновський) і 4 УФ (ген. армії Ф.І. Толбухін), які налічували у своєму складі більше 2,2 млн чол., 28 654 гармат і мінометів, 2 015 танків і самохідно-артилерійських установок (далі – САУ), 2 600 літаків. Ставка Верховного Головнокомандування (далі – ВГК) планувала потужними ударами розсікти сили противника на південному крилі стратегічного фронту, розгромити частинами, звільнити

Кривизюк Леонід Петрович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

©Кривизюк Л.П., 2015

Правобережну Україну і створити сприятливі умови для подальшого наступу [4, с. 447].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Історіографія проблеми, яка включає питання бойового застосування танкових військ, надзвичайно широка і багатогранна. Радянська історіографія [1, 2, 6, 19, 23, 24] Другої світової війни – одна із найчисленніших, не поступається їй з кінця 90-х років ХХ ст. і російська [3, 4, 11, 18, 28]. У мемуарній літературі [13, 14, 15] багато уваги приділялося окремим наступальним операціям, а не всій стратегічній наступальній операції з визволення Правобережної України. Операції, як складові Дніпровсько-Карпатської стратегічної наступальної операції, знайшли належне висвітлення у вітчизняній історичній науці [5, 7, 10, 16, 17, 29, 30]. У статті також використані архівні матеріали Центрального архіву МО РФ щодо тактики і оперативного мистецтва застосування бронетанкових і механізованих військ [13, 14, 15]. Попри значний обсяг літератури, присвяченій окремим операціям, узагальнюючих досліджень щодо дій танкових військ у Дніпровсько-Карпатській стратегічній операції й досі недостатньо.

Мета статті – розкрити роль бронетанкових і механізованих військ Українських фронтів у наймасштабнішій стратегічній наступальній операції, що проходила на теренах України з кінця 1943 по квітень 1944 років.

Виклад основного матеріалу. Дніпровсько-Карпатська стратегічна наступальна операція (24.12.43 – 17.04.44) – одна з найбільших битв Другої світової війни, яка об'єднує 10 самостійних наступальних операцій Червоної Армії: *на першому етапі* – Житомирсько-Бердичівська, Кіровоградська, Корсунь-Шевченківська, Рівненсько-Луцька, Нікопольсько-Криворізька; *на другому етапі* – Проскурівсько-Чернівецька, Умансько-Ботошанська, Березнегувато-Снігурівська, Одеська та Поліська [5, с. 151]. Особливість планування бойових дій зі звільнення Правобережної України полягала в тому, що спочатку були підготовлені тільки фронтові операції першого етапу [6, с. 253].

Житомирсько-Бердичівську операцію (24.12.1943 – 15.01.1944 рр.) було покладено на 1 УФ [7, с. 370]. Згідно з

замислом Ставки ВГК головний удар передбачалося завдати в центрі смуги 1 УФ 1-ю гвардійською армією (далі – 1 гв. А), 18 А і 38 А, 3 гв. танковою армією (далі – 3 гв. ТА) (ген.-л-т П.С. Рибалко) і 1 ТА (ген.-л-т М.Є. Катуків) з метою розгромити противника в районі Брусилова (8, 25 танкові дивізії (далі – тд) 2 тд СС «Рейх» – і вийти на рубіж населених пунктів Любар, Вінниця, Липовець [8].

Допоміжні удари передбачалося здійснити – праворуч 60 А з 4 гв. танковим корпусом (далі – ТК) (ген.-л-т ТВ П.П. Полубояров) – в обхід Житомира на Шепетівку, ліворуч – 40 А з 5 гв. ТК (ген.-л-т А.Г. Кравченко) і 27 А – на Христинівку, з'єднатися з 2 УФ і оточити угруповання противника на канівському виступі. З півночі – 13 А з 25 ТК (ген.-м-р ТВ Ф.Г. Анікушкін) і 1 гв. кавалерійським корпусом (далі – КК) – наступати на Коростень, Сарни, Новоград-Волинський. Але Ставкою ВГК завдання для 27 А, 5 гв. ТК і частини сил 40 А будуть уточнені і скеровані на оволодіння рубежем Тальне, Звенигородка з подальшим висуванням на Шполю (Директива Ставки ВГК № 220006 від 12.01.44) [9, л. 8, 9]. 1 УФ отримав завдання розгромити 4 ТА (генерал Е. Раус) групи армій «Південь» (30 дивізій) [10, с. 252; 11, с. 20].

Наступ головних сил 1 УФ розпочався 24 грудня. Прорвавши головну смугу оборони противника на глибину до 4 км, командувач ввів у бій в смузі 18 А 3 гв. ТА, а в смузі 38 А – 1 ТА [12; 13, с. 97].

Передові загоны танкових армій у взаємодії з піхотою швидко завершили прорив оборони і створили умови наступу в оперативній глибині. Війська противника були розсічені на дві частини, управління деморалізовано і ворог почав відходити на захід. Противника, що відступав із району Радомишля на Житомир, переслідували паралельними шляхами 3 гв. ТА і 4 гв. ТК. Вони повинні були оточити противника, що оборонявся в районах Радомишля і Житомира, а після – знищити [4, с. 448].

Війська протягом двох діб прорвали оборону противника на 80 км по фронту і на 40 км у глибину. Важку поразку було нанесено танковим дивізіям противника – 8, 19, 23, СС «Рейх» [14, с. 227]. 25-28 грудня в наступ перейшли війська 13, 60, 40 27 А. Ударні угруповання продовжили

наступ і 31 грудня звільнили Житомир [15, с. 42-43]. 13 А 3 січня зайняла Новоград-Волинський, а 40 А 4 січня звільнила Білу Церкву. 5 січня війська 18 А, 38 А і 44 гв. танкова бригада (далі – тбр) зайняли Бердичів. Противник з метою ліквідувати прорив перекинув у смугу 1 УФ 16 дивізій і великі сили авіації. 11–12 січня німецькі війська завдали потужних контрударів в районах Жмеринки і Христинівки, а з 14 січня і на інших напрямках. Згідно з рішенням Ставки ВГК війська 1 УФ 15 січня перейшли до оборони [4, с. 448-449].

Вперше в одній фронтівій операції було задіяно дві танкові армії (із п'яти, що були у складі Червоної Армії) і три окремі танкові корпуси. В результаті операції 1 ТА і 4 ТА противника зазнали важких втрат, шість дивізій втратили близько половини своєї чисельності, а дві – були розформовані. Війська противника були відкинуті радянськими військами на 80–200 км, а по фронту – до 700 км. Червона Армія вийшла на рубіж західніше Сарни, Костопіль, Козятин, південніше Жашкова. Війська 1 УФ майже повністю звільнили Київську і Житомирську області і кілька районів Вінницької і Рівненської областей.

Використовуючи успіх 1 УФ, Ставка ВГК 29 грудня 1943 р. (директива № 30272) наказала військам 2 УФ основними силами лівого крила 5 січня відновити наступ і завдати головного удару в напрямку Кіровоград – Новоукраїнка – Первомайськ, а допоміжний – на Шполу, Христинівку і у взаємодії з 1 УФ розгромити ворога у районі Звенигородка, Канів [16, с. 261]. Операція 2 УФ отримала назву, як *Кіровоградська наступальна операція* (5–16.01.1944 р.) [17, с. 110].

До складу 2 УФ входило 7 загальновійськових армій (4 гв. А, 5 гв. А, 7 гв. А, 37 А (14 січня передана до складу 3 УФ), 52 А, 53 А і 57 А), 5 гв. ТА (ген.-п-к ТВ П.О. Ротмістров), 5 повітряна армія (далі – ПА); 4 окремі корпуси (5 гв. кавалерійський (далі – КК), 5 гв. механізований (далі – МК) (ген.-м-р ТВ Б.М. Скворцов), 7 МК (ген.-м-р ТВ Ф.Г. Катков) і 8 МК (ген.-м-р ТВ А.М. Хасін). Всього фронт нараховував 59 стрілецьких (далі – сд), 3 кавалерійські (далі – кд) дивізії, два ТК, чотири МК, три окремі тбр, чотири окремі танкові полки (далі – отп). Перед операцією

7 МК був переданий у підпорядкування командувачу 5 гв. А, а 8 МК – 5 гв. ТА [3, с. 142].

Перед 2 УФ, на ділянці у 260 км фронтом від Канева до Баштини оборонялася німецька 8 А (генерал піхоти О. Велер), на 5 січня до складу якої входили 22 дивізії (із них 5 танкових і 2 моторизовані), мотобригада, окремий танковий батальйон, 4 дивізії штурмових гармат, дивізіон важких штурмових гармат «фердинанд» – більше 420 тис. чол., 520 танків і штурмових гармат, 5 100 гармат і мінометів, біля 500 бойових літаків [15, с. 50].

Замисел операції полягав у тому, щоб силами 53 А, 5 гв. А, 5 гв. МК і 7 МК обійти Кіровоград з північного заходу, а 5 гв. ТА і 7 гв. А – з південного заходу. Необхідно було оточити і знищити кіровоградське угруповання противника. Здійснення допоміжного удару покладалося на 52 А і 4 гв. А.

5 гв. ТА командувач фронтом вирішив ввести в бій одразу після прориву першої позиції оборони противника і спільно завершити прорив тактичної зони оборони [18, с. 561-562]. Наступ військ 2 УФ розпочався о 9.00 5 січня. Найбільшого успіху досягли 53 А і 5 гв. А, які до кінця дня просунулися від 4 до 24 км. Для нарощування удару і розвитку успіху командувач фронтом перегрупував на цей напрямок 8 МК зі складу 5 гв. ТА. Дещо повільніше розвивався наступ 7 гв. А. Протягом дня війська просунулися на 4–5 км, тому для завершення прориву оборони противника командування фронту ввело в бій 5 гв. ТА (18 ТК і 29 ТК) [11, с. 35]. Узгодженими ударами 7 МК і 8 МК залізниця Кіровоград – Новоукраїнка була перерізана, а 29 ТК прорвався в Кіровоград з півдня, 18 ТК обійшов місто з південного заходу і німецькі війська під Кіровоградом опинилися відрізнаними від резервів і тилів. 8 січня Кіровоград був звільнений. Дуже дорого обійшовся досягнутий успіх для 5 гв. ТА, втрати – 139 танків і САУ [4, с. 450]. Одночасно війська 52 А завдали удару на Христинівку, а 53 А з 5 гв. ТК – на Малу Виску. Противник перекинув до району Мала Виска значні резерви, зупинив просування 52 А і 53 А. Введення в бій 5 гв. ТА у смузі 53 А також не дало бажаних результатів [18, с. 563–564].

У Кіровоградській операції війська 2 УФ завдали удару по противнику відкинули його на 40–50 км від Дніпра, але з'єднатися з 1 УФ не змогли. Кіровоградська операція характерна вмiлим використанням і широким обхідним маневром бронетанкових і механізованих військ.

Під час Житомирсько-Бердичівської і Кіровоградської наступальних операцій дії військ спричинили утворення виступу між суміжними флангами фронтів [19, схема 6]. В Корсунь-Шевченківському (Звенигородсько-Миронівському) виступі на фронті Хижна, Канів, Каниж довжиною до 275 км діяли правofлангові з'єднання 1 ТА і лівofлангові – 8 А німців у складі десяти дивізій, однієї моторизованої бригади, одного танкового батальйону і шести дивізіонів штурмових гармат групи армій «Південь», що налічували 1 640 гармат і мінометів, 140 танків і штурмових гармат. Дане угруповання підтримувала авіація 4-го повітряного флоту (біля 1 000 літаків) [20, с. 194–201]. Тобто були створені передумови для проведення *Корсунь-Шевченківської операції* (24.01.–17.02.1944 р.). Але як стверджують історики, що це була фінальна частина незавершеної Житомирсько-Кіровоградської операції [17, с. 110; 21, с. 8]. Проведення операції покладалося на 1 УФ і 2 УФ. Замислом Ставки ВГК передбачалося завдати військами двох фронтів зустрічних ударів за напрямками, що сходяться під основу виступу, і з'єднатися в районах Шпола, Звенигородка, оточити та знищити угруповання противника. Удар із району південніше Білої Церкви передбачалося нанести лівим крилом 1 УФ (40 А, 27 А і 6 ТА (ген.-л-т А.Г. Кравченко), частина сил 2 ПА, другий – із району Кіровограда військами правого крила 2 УФ (52 А, 53 А, 4 гв. А, 5 гв. ТА, 5 ПА і 5 гв. КК) [20, с. 194–201].

До складу 5 гв. ТА ввійшов 20 ТК на заміну 8 МК, а 6 ТА тільки формувалася (наказ Ставки ВГК № 302001 від 20 січня 1944 р.). Згідно з рішенням командувача 1 УФ 6 ТА вперше під час війни планувалося використати у першому ешелоні фронту. 5 гв. ТА складала рухому групу 2 УФ. З виходом на оперативну глибину танкові армії планувалося використати для оточення ворожого угруповання і створення умов для його знищення.

До початку операції було створено перевагу над противником по піхоті – в 1,7, гарматах і мінометах – в 2,4, а

по танках і САУ – майже у 2,7 раза [6, с. 452]. Наступ військ 2 УФ розпочався 24 січня передовими батальйонами армій і до кінця дня на 16-км фронті вони просунулися на глибину до 6 км [3, с. 160–161]. 25 січня в бій були введені головні сили 4 гв. А і 53 А, а у другій половині дня і 5 гв. ТА, в першому ешелоні якої наступали 20 і 29 ТК, у другому – 18 ТК [20, с. 194–201], розширивши прорив до 25 км по фронті і до 16 км в глибину [6, с. 453]. Через два дні в наступ перейшло ударне угруповання 1 УФ (40 А, зведений загін 27 А і 6 ТА). 6 ТА в перший день просунулася всього на 2–5 км і тільки 27 А мала успіх [18, с. 569].

Оборона німців на напрямку головного удару була прорвана. З метою розгрому контрударних угруповань німців і оточення їх військ у районі Корсунь-Шевченківського 6 ТА, 40 і 27 А 1 УФ відтіснили німецькі війська на схід. Одночасно війська 4 гв. А і 53 А у взаємодії з 18 ТК 5 гв. ТА і 5 гв. КК 2 УФ наступали з фронту, а 25 тбр (резерв командувача 5 гв. ТА) вийшла у тил. Німецькі війська лишали рубежі, що займали, відходили [20, с. 194–201].

До кінця 28 січня 155 і 8 гв. тбр 20 ТК досягли Звенигородки і з'єдналися з 233 тбр 6 ТА 1 УФ. Оточення корсунь-шевченківського угруповання німців (42 АК 1 ТА і 11 АК 8 А) було завершено. Чисельність оточеного угруповання, за радянськими даними, досягала 75 000 чол., 1 100 гармат, 540 мінометів і 270 штурмових гармат. Згідно з німецькими даними, в оточенні опинилося менше 59 000 чол., 313 гармат і менше 70 танків і штурмових гармат. Командувачем оточеними військами 31 січня 1944 р. був призначений командир 11 АК генерал артилерії Вільгельм Штеммерманн [22, с.132-134].

Після завершення оточення угруповання противника 5 гв. ТА (посилена 49 СК і 5 інж. бр) і 6 ТА (посилена 47 СК) створили зовнішній фронт оточення. Одночасно 27 А, 4 гв. А і 5 гв. КК – внутрішній фронт оточення [18, с. 570]. У складі 5 гв. ТА було 250 танків і САУ, у 6 ТА – 100 танків і до 20 САУ [24, с. 168]. Удари військ 1 і 2 УФ наносились з різних напрямків з метою розчленувати оточене угруповання противника і знищити його по частинах. Для підтримки військ, що вели запеклі бої з ворогом, який рвався на виручку своєму угрупованню, радянське командування посилало 2 УФ

дев'ятьма сд, чотирма абр, тбр і інженерними частинами, 1 УФ – 2 ТА (ген.-л-т С.І. Богданов), чотирма сд і артилерійськими частинами [23, с. 116–117].

11 лютого німецьке угруповання (до вісьми тд) на зовнішньому фронті завдало удару на Лисянку із районів Різіно і Єрки. А генерал В. Штеммерман ударним угрупованням у складі бойової групи 332 пд, 72 пд, посиленої батальйоном танків і мотополком «Німеччина» дивізії СС «Вікінг» і мбр СС «Валлонія», 12 лютого перейшов у наступ на ділянці 27 А 1 УФ, завдавши удару з району Стеблева на Шендерівку, розраховуючи прорвати фронт і об'єднатися зі своїми частинами, що завдавали удару на Лисянку. У смузі 27 А, яка була слабкою за своїм складом, противнику вдалося прорвати оборону і до кінця дня зайняти населені пункти: Хилки, Шендерівка і Зелена-Гута. Відстань між оточеним угрупованням і військами ворога, що наступали на зовнішньому фронті, скоротилася до 10–12 км, а на деяких ділянках до 5–8 км [18, с. 572].

Згідно з Директивою Ставки ВГК № 220022 керівництво всіма військами, що діяли на внутрішньому фронті, було покладено на командувача 2 УФ, а на Маршала Г.К. Жукова – координацію дій фронтів на зовнішньому фронті оточення [25, с. 41–42].

14 лютого війська 52 А 2 УФ зайняли Корсунь-Шевченківський. В ніч на 17 лютого противник зробив відчайдушну спробу вийти з оточення і з'єднатися зі своїм танковим угрупованням, що прорвалося в район Лисянки, із Шендерівки на південний захід, незважаючи на опір. Німецькі солдати рахували це оточення «другим Сталінградом» і вони не хотіли здаватися із-за страху перед Сибіром [26, л. 52]. В радянських джерелах повідомлялося, що в оточенні опинилося 75 000 німців, з них 52 000 було вбито, а 11 000 – взято в полон [22, с. 335]. За німецькими даними, з оточення вирвалися 30–32 тис. чоловік [27, 616].

Радянські втрати склали 80 188 чол., з яких 24 286 загинули або пропали безвісти [28, с. 227]. Знищення ворога і ліквідація корсунь-шевченківського виступу значно покращили стан радянських військ на стику 1 УФ і 2 УФ, створивши умови для підготовки нового удару для розсічення всього німецького угруповання.

Вперше в ході війни танкові армії в операції застосовувалися для вирішення двох завдань: спочатку для прориву оборони противника і завершення його оточення, а після – для відбиття контрударів ворога на зовнішньому фронті.

1 УФ одночасно проводив дві наступальні операції: лівим крилом брав участь у Корсунь-Шевченківській наступальній операції, а правим – здійснював *Рівненсько-Луцьку наступальну операцію* (27.01.–11.02.1944) [5, с. 154–155; 17, с. 113]. На початку січня утворився розрив між військами груп армій «Південь» і «Центр». Мета операції полягала в тому, щоб силами 13 А і 60 А, у складі яких діяло два танкові корпуси (25-й і 4-й гв.), розгромити лівий фланг 4 ТА противника і оволодіти районом Луцьк, Рівне, Шепетівка та не допустити перекидання військ в район Корсунь-шевченківського [25, с. 260–261].

Першого дня боїв війська 13 А і правого флангу 60 А прорвали оборону противника, а 1 гв. КК і 6 гв. КК 13 А проникли в його тил і досягнувши р. Стир, повернули на південний захід. 2 лютого кавалерійські корпуси рапто-вим ударом оволоділи Луцьком і спільно з наступаючими військами з фронту звільнили Рівне. 11 лютого частини 18 гв. СК, 23 СК і 4 гв. ТК 60 А за підтримки 2 ПА зайняли Шепетівку [4, с. 457]. З виходом військ 13 А і 60 А на рубіж Маневичи, Луцьк, Млинів, Шепетівка мета операції в основному була досягнута і створена загроза оточення військам групи армій «Південь».

Одночасно з проведенням військами 1 УФ і 2 УФ Корсунь-Шевченківської і Рівненсько-Луцької наступальних операцій війська 3 УФ і 4 УФ здійснили *Нікопольсько-Криворізьку наступальну операцію* (30.01.–29.02.1944). До складу 3 УФ входили: 8 гв. А, 6 А, 46 А, 37 А, 17 ПА, 4 гв. МК і 31 гв. СК; 4 УФ – 3 гв. А, 5 ударна А (далі – 5 УА), 28 А, 8 ПА, 2 гв. МК. Перед радянськими військами діяла 6 А противника, до складу якої входили 20 дивізій (з них дві танкові і одна моторизована), тб і 8 дивізіонів штурмових гармат. Завдання 3 УФ – ударним угрупованням (46 А і 8 гв. А) прорвати оборону противника, розвиваючи удар у напрямку Апостолово і далі до Дніпра, відрізати противника в районі Нікополь і у взаємодії з 4 УФ

знищити його. Допоміжні удари праворуч і ліворуч покла-далися на 37 А і 6 А відповідно. 4 УФ – з розвитком успіху військ 3 УФ підтримати наступ.

Наступ на допоміжних напрямках 3 УФ розпочався 30 січня, відволікаючи сили противника від напрямку головного удару, а 31 січня в наступ перейшли основні сили ударного угруповання. 5 лютого оволоділи Апостолово, розсікли 6 А противника на дві частини. 31 січня перейшли в наступ і війська 4 УФ. 8 лютого війська 3 УФ звільнили Нікополь, а 4 УФ завершив ліквідацію противника на нікопольському плацдармі. 17 лютого війська 37 А і 46 А звільнили Кривий Ріг, а 29 лютого радянські війська вийшли до р. Інгулець і досягли рубежу Ново-Архангельське, (викл) Дудчино [23, с.126–134].

Отже, у підсумку Нікопольсько-Криворізької операції дванадцять дивізій 6А противника, з яких три танкові і одна моторизована, зазнали важких втрат і були зведені в бойові групи. Війська 3 УФ і 4 УФ просунулися на 130 км. В ході операції був ліквідований важливий плацдарм противника на лівому березі Дніпра. Завершився перший етап з визволення Правобережної України.

Для завершення розгрому противника на Правобережній Україні планувалося завдати декілька одночасних ударів силами військ 1 УФ, 2 УФ і 3 УФ. 4 УФ готувався до проведення операції зі звільнення Криму.

До проведення *Проскурівсько-Чернівецької операції 1 УФ* (4.03.–17.04.1944) і *Умансько-Ботошанської операції 2 УФ* (5.03.–6.04.1944) було залучено по три танкові армії, тобто всі ТА, які були у складі Червоної Армії.

Замисел Проскурівсько-Чернівецької операції 1 УФ (з 1.03. командувач – маршал Г.К. Жуков) передбачав завдати головного удару з лінії Дубно – Шепетівка – Любар в південному напрямку з виходом на рубіж Берестечко – Броди – Тернопіль – Хмільник і, розвиваючи наступ на Чортків, Коломию, Чернівці, вийти до Карпат, відрізати шляхи відходу німецьким військам на захід. За кількістю танків з обох сторін ця операція належить до числа найбільших танкових битв: з радянського боку 1 гв. ТА, 3 гв. ТА і 4 ТА (1 400 танків та САУ), з німецького – 1 ТА і 4ТА

(1 100 танків та штурмових гармат). В перший день операції у прорив були введені 3 гв. ТА і 4 ТА. Здобувши Волочиськ і вийшовши на рубіж Тернопіль – Проскурів, війська фронту майже завершили оточення мало не всієї групи армій «Південь», для якої шляхи відходу на захід були відрізані продовжуючи наступ вийшли до Дністра, 26 березня здобули Кам'янець-Подільський, а 29 – Чернівці [29, с. 262–263].

Всі сили німецької 1 ТА (рештки дев'яти танкових, дев'яти піхотних, моторизованої і артилерійської дивізій) командував генерал танкових військ Г. Хубе стягнув до Кам'янця-Подільського. Командувач 1 УФ був переконаний, що німецька 1 ТА буде пробиватися найкоротшим шляхом через Дністер до Румунії, і свої головні зусилля спрямував, щоби відрізати її від переправ через Дністер, не звернувши уваги на розрив між 1 гв. ТА та 4 ТА [30, с. 23]. Генерал-фельдмаршал фон Манштейн війська 1 ТА скерував на захід в напрямку на Бучач, а назустріч їм організував контрудар силами трьох піхотних і двох танкових дивізій. Запеклі бої в районі Підгайці, Підлісове, Бучач тривали до 11 квітня, але німецька 1 ТА вирвалася з оточення [31, с. 336–339]. А радянським військам довелося відійти на 25–30 км від зайнятих позицій. Втрати радянських танкових військ у цій операції, попри напружену працю ремонтних підрозділів, були вражаючими: тільки в 1 гв. ТА – 1317 підбитих танків, що складало 240 % від штатної чисельності (549 одиниць) [29, с. 263–266]. Що не дозволило військам 1 УФ, як було заплановано, прорватися до Львова, – ні фронт, ні Ставка ВГК не мали необхідних резервів. Не зважаючи на те, що військам 1 УФ не вдалося повністю досягти мети, Проскурівсько-Чернівецька операція ознаменована суттєвим результатом – звільнена значна територія Правобережної України, радянські війська вийшли у передгір'я Карпат, розчленувавши стратегічний фронт південного угруповання противника на дві частини. Особливої уваги заслуговують дії танкових армій. Вони завдали потужних охоплюючих і розсічних ударів на глибину до 250 км.

Успішним діям Проскурівсько-Чернівецької операції значно сприяли війська 2 УФ в Умансько-Ботошанській

операції. Згідно із замислом операції передбачалося розгромити 8 А, роздробити війська групи армій «Південь» і відрізати шляхи відходу 1 ТА німців у південному напрямку, сприяючи 1 УФ в її розгромі [25, с. 273–275]. Головний удар був завданий з рубежа Виноград – Звенигородка – Шпола в напрямку на Умань силами 27 А, 52 А, 4 гв. А; 2 ТА, 5 гв. ТА і 6 ТА (всього 415 танків 147 САУ). 7 гв. А і 5 гв. А завдали допоміжного удару із району Кіровограда в напрямку на Новоукраїнку [1, с. 80-81].

2 ТА і 5 гв. ТА були введені в бій у перший день наступу для розвитку прориву у смузі 27 А і 4 гв. А відповідно, а слідом за ними висувалася 6 ТА [23, с. 153]. Уже на третій день наступу вони з ходу форсували р. Горний Тікач, здолавши останній оборонний рубіж, що займав противник на шляху до р. Південний Буг, і перейшли до переслідування його. Для підтримання високого темпу наступу була введена 6 ТА, яка стрімким ударом з двох боків оволоділа Христинівкою. На наступний день 2 гв. ТА у взаємодії з 29 ТК 5 гв. ТА звільнили Умань [4, с. 467]. І, продовжуючи переслідування противника, з ходу форсували Південний Буг і Дністер, захопивши важливий плацдарм південніше Могилів-Подільського. Глибоке вклинення військ 2 УФ в оборону групи армій «Південь» привело до розсічення противника (1 ТА і 8А), що сприяло розгрому його по частинах.

Після захоплення плацдарму на Дністрі, виконуючи наказ Ставки ВГК, війська 2 УФ продовжували наступ у південно-західному напрямку, а лівим крилом, включаючи і 5 гв. ТА, розвернув фронт наступу на південь у напрямку Дубоссар, завдали ідарів удари по групі армій «А» з тилу, сприяючи просуванню військ 3 УФ до Південного Бугу і Дністра [6, с. 258]. В ніч на 28 березня війська правого крила форсували річку Прут і зайняли ближні підступи до Ясс і Кишинева, де зустріли жорсткий супротив противника [4, с. 468].

Під час Умансько-Ботошанської операції суттєвий розвиток отримала практика застосування бронетанкових і механізованих військ. На одному напрямку в складі рухомих груп фронту діяло три танкові армії. Масоване застосування танкових військ сприяло швидкому нищівному розгрому

противника. Танкові армії отримали практику послідовного форсування з ходу таких великих водних перешкод, як Гірський Тікич, Південний Буг, Дністер і Прут.

Значних успіхів з визволення Правобережної України досягли і війська 3 УФ при проведенні *Березнегувато-Снігурівської* (6–18.03.1944) і *Одеської наступальних операцій* (26.03.–14.04.1944). До складу фронту входили 6 А, 28 А, 37 А, 46 А, 57 А, 5 УА, 8 гв. А, 17 ПА, 23 ТК, 2 гв. МК, 4 гв. МК і 4 КК (550 тис. чол., 9 тис. гармат і мінометів, 372 танки і САУ, 551 літак). Військам фронту протистояли німецька 6 А і румунська 3 А (500 тис. чол., 5 350 гармат і мінометів, 450 танків і штурмових гармат, 550 літаків) [25, с. 60–61].

Згідно із замислом операції війська 46 А і 8 гв. А повинні були нанести головний удар з плацдармів, що займали у напрямку на Новий Буг, а згодом розвинути наступ тилами противника, що діяли східніше Миколаєва. У смузі 46 А планувався ввід у прорив 23 ТК (118 танків і САУ), у смузі 8 гв. А – кінно-механізовану групу (далі – КМГ) (4 гв. МК, 4 гв. КК і 5 мсбр). Допоміжні удари передбачалося нанести 6 А, 28 А, 37А, 57 А і 5 УА [4, с. 469].

Вранці 6 березня війська фронту перейшли в наступ. О 22.00 була введена в бій КМГ, яка до ранку 8 березня захопила м. Новий Буг. Фронт оборони 6 А противника був розсічений, що створило умови для охоплення його угруповання. Продовжуючи наступ головними силами у південному напрямку, до 12 березня оволоділа Явкіно, Бармашово, Ново-Петрівка, перехопивши важливіші шляхи відходу на захід основним силам 6 А. [23, с. 159]. Одночасно війська 6 А, 5 УА і 28 А тиснули частини 6 А противника зі сходу і півдня. Угруповання противника (до 10 дивізій) в районі Березнегувате, Снігурівка, опинилося під загрозою оточення [4, с. 470].

В ніч на 14 березня противник завдав потужного удару з району Малеевка на Привільне. Після запеклих боїв 29 АК і 4 АК противника з великими втратами частиною сил вдалося прорватися і відійти за р. Південний Буг. Частини 17 АК і 44 АК, що діяли в районі Березнегувате, Снігурівка, використовуючи проміжки між з'єднаннями КМГ, поспішно відходили на Миколаїв [23, с. 160].

Березнегувато-Снігурівська операція, як і Проскурівсько-Чернівецька, може бути прикладом оточення крупного угруповання противника силами одного фронту, що було новим у мистецтві ведення операцій.

Головною особливістю Одеської операції стала незавершеність фронтових операцій на оточення великих угруповань противника. Операція проводилася в умовах весняного бездоріжжя. Ще під час попередньої операції війська фронту отримали завдання від Ставки (директива № 22050) на переслідування противника, що відходив, не допустити його відступу за р. Південний Буг і захопити переправи через річку на ділянці Константинівка, Вознесенськ, Нова Одеса, щоб не дати йому можливості організувати оборону на цій водній перешкоді. Одночасно ставилося завдання з ходу звільнити Миколаїв, а у подальшому зайняти Тирасполь, Одесу і продовжити наступ з метою виходу на р. Прут і північний берег р. Дунай, тобто на Державний кордон СРСР [29, с. 160].

Під час проведення операції заслуговує на увагу застосування рухових військ (КМГ і 23 ТК) 3 УФ, які відіграли відповідальну роль при розвитку успіху і виході в тил 6 А противника, перерізавши залізницю між Одесою і Тирасполем. В результаті угруповання противника було розсічене на дві частини.

Одеська операція, попри важкі умови весняного бездоріжжя, характеризується відносно високими темпами наступу. Значного успіху рухомі війська досягли під час переслідування, долаючи супротив ар'єргардів противника, за день просунулися на 70 км і досягли р. Тілігул.

Можна відзначити удосконалення мистецтва організації і здійснення перегруповань і маневрів під час операції.

Разом з тим війська 3 УФ не змогли повністю виконати завдання, а саме – вийти на Державний кордон з Румунією. Противнику ціною значних втрат вдалося відвести частину військ німецької 6 А і румунської 3 А на західний берег Дністра, зайняти оборону і організувати супротив. В середині квітня війська 1 УФ, 2 УФ, 3 УФ згідно з рішенням Ставки ВГК перейшли до оборони на досягнутих рубежах.

Успішне проведення Рівненсько-Луцької операції створило сприятливі умови не тільки для завдання удару військами 1 УФ у фланг групи армій «Південь» у напрямку Чернівців, але і для розвитку наступу в напрямку Ковеля. Тому Ставка ВГК створила 2 Білоруський фронт (далі – БФ), на стику 1 УФ і БФ [25, с. 45]. 4 березня (Директива Ставки ВГК № 220044) 2 БФ (ген.-п-к П.А. Курочкін) отримав завдання підготувати наступальну операцію (*Поліська наступальна операція* (15.03.44–5.04.44), напрямком головного удару на Ковель, у подальшому, розвиваючи наступ на Брест, вийти до р. Західний Буг. Операцію планувалося розпочати 12–15 березня, не очікуючи повного зосередження всіх військ фронту [25, с. 55]. 15 березня ударне угруповання у складі військ 47 А і 70 А перейшло в наступ, а наступного дня 61 А. Діючи у виключно важких умовах місцевості, ударне угруповання просунулося на 30–40 км, відкинувши німецькі війська до Ковеля [11, с. 274]. Противник вживав термінових заходів щодо укріплення оборони, а з 23 березня ворог здійснив декілька контрударів, і війська 2 БФ вимушені були перейти до оборони. 5 квітня 1944 р. 2 БФ було ліквідовано, а його війська передані до складу 1 БФ, який з цього часу знову став іменуватися БФ (Директива Ставки ВГК № 220067 від 2.04.1944 р.) [25, с. 68].

Висновки. У ході Дніпровсько-Карпатської стратегічної наступальної операції радянські війська просунулися на 250–450 км. Бойові дії характерні проведенням великої кількості послідовних фронтових операцій. Наступна операція готувалася в короткі терміни, що не перевищували 8–15 діб.

Характерним для операцій є застосування великої кількості танкових і механізованих військ, в тому числі всі шість танкових армій, 23 танкових і механізованих корпуси. Вперше під час війни окремі фронти мали по три танкові армії. Ці об'єднання використовувалися на напрямках головних ударів фронтів, що різко збільшувало розмах операцій і підвищувало темпи наступу. В більшості випадків танкові армії брали участь у завершенні прориву тактичної зони оборони. Після прориву оборони вони переходили до стрімкого переслідування противника.

1. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945: В 6 т. / Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М.: Воениздат, 1960-1965. – Т. 4: Изгнание врага из пределов Советского Союза и начало освобождения народов Европы от фашистского ига (1944 год). – М., 1962. – 740 с.
2. История военного искусства. Т. 2. / Под общей редакцией доктора военных наук, профессора, Главного маршала бронетанковых войск П.А. Ротмистрова. – М.: Воениздат, 1963. – 720 с.
3. *Бешанов В.В.* Десять сталинских ударов / В.В. Бешанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2005. – 768 с.
4. *Дайнес В.* Бронетанковые войска Красной Армии / Владимир Дайнес – М.: Яуза: Эксмо, 2009. – 640 с.
5. *Патриляк І.К., Боровик М.А.* Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 590 с.
6. История войн и военного искусства: Учебник для высших военных учебных заведений. – М: Военное издательство, 1970. – 560 с.
7. *Муковський І.Т., Лисенко О.Є.* Звитяга і жертвовність Українці на фронтах Другої світової війни. / І.Т. Муковський, О.Є. Лисенко // За ред. В.Д. Конашевича. – К.: Пошуково-вид. агентство «Книга пам'яті України», 1996. – 568 с.
8. ЦАМО РФ, ф. 132-А, оп. 2642, д. 35, л. 3.
9. ЦАМО РФ, Ф. 148а. Оп. 3763. Д. 166.
10. *Хруленко І.П.* Житомирсько-Бердичівська наступальна операція 1943–1944 років // Україна в полум'ї війни 1941-1945. – К: Видавництво Україна. 2005. – 560 с.
11. *Мошанский И.Б.* Освобождение Правобережной Украины / И.Б. Мошанский. – М.: Вече, 2011. – 320 с.: ил.
12. ЦАМО РФ, ф. 236, оп. 13428, д.13, л. 232.
13. *Жуков Г.К.* Воспоминания и размышления. Т. 3. / Г.К. Жуков. – М.: Изд-во АП Новости, 1983. – 352 с.
14. *Москаленко К.С.* На Юго-Западном направлении. 1943–1945. Воспоминания командарма. Книга II. – М.: Наука, 1973.
15. *Грылев А.Н.* Днепр-Карпаты-Крым. Освобождение Правобережной Украины и Крыма в 1944 году. – М.: Наука, 1970.
16. *Кром М.Г.* Кіровоградська наступальна операція 1944 року / М.Г. Кром // Україна в полум'ї війни 1941–1945. – К: Вид-во «Україна». 2005. – 560 с.

17. *Грицюк В.М.* Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України / В.М. Грицюк // НАН України. Ін-т історії України. – К., 2010. – 150 с.
18. *Дайнес В.О.* Советские танковые армии в бою / Владимир Дайнес. – М.: Яуза: Эксмо, 2010. – 800 с.
19. Операции Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. / Т. 3: Операции Советских Вооруженных Сил в период решающих побед / Альбом схем. – М., 1958.
20. *Грицюк В.М., Кривизюк Л.П.* Взаємодія військ фронтів у Корсунь-Шевченківській фронтівій наступальній операції (25.01.–17.02.1944 рр.) / В.М. Грицюк, Л.П. Кривизюк // Труды університету: збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – 2014. – № 5 (126). – С. 194–201.
21. *Сало А.Я.* Застосування військ (сил) в операції на оточення (за досвідом Корсунь-Шевченківської операції 1944 р.) // Автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. – Київ, 2005. – 21 с.
22. *Фогель Г.* Потерпевшие победу. Немцы в Корсунском «котле» / Гельмут Фогель; [пер. с англ. С. Логарева]. – М.: Яуза-пресс, 2010. – 416 с.
23. Операции Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. / Т. 3: Операции Советских Вооруженных Сил в период решающих побед. – М., 1958. – 840 с.
24. *Радзиевский А.И.* Танковый удар: танковая армия в наступательной операции фронта по опыту Великой Отечественной войны. – М.: Воениздат, 1977. – С. 168.
25. Русский архив: Великая Отечественная. Ставка ВГК: документы и материалы. 1944–1945. Т. 16 (5-4). – М.: ТЕРРА, 1999.
26. ЦАМО РФ, фонд 4-й гвардейской армии (320), оп. 4522, д. 120.
27. *Маништейн Э.* Утерянные победы. / [Сост. С. Переслегин, Р. Исмаилов]. – М.: АСТ; СПб: Terra Fantastica, 1999. – 896 с.
28. *Кривошеев Г.Ф.* Гриф секретности снят. – М.: Воениздат, 1993. – С. 227.
29. *Кривизюк Л.П., Юрчук О.О.* Танки і танкові війська: вчора, сьогодні, завтра: монографія / Л.П. Кривизюк, О.О. Юрчук. – Львів: Ліга Нова, 2014. – 362 с.
30. *Хлонь С.С.* Оточення 1-ї танкової армії вермахту навесні 1944 р. / С.С. Хлонь // Вісник Черкаського університету. – 2001. – № 202. – Ч. II. – С. 21–24.
31. *Пауль К.* Восточный фронт. Кн. 2. Выжженная земля. 1943–1944 / К. Пауль. – Москва, 2003. – С. 336–339.

Надійшла до редакції 22.01.2015 р.

Рецензент: *Р.Д. Зінкевич*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та етнокомунікації, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів.

КРИВИЗЮК Л.П.

БРОНЕТАНКОВЫЕ И МЕХАНИЗИРОВАННЫЕ ВОЙСКА У ДНЕПРОВСКО-КАРПАТСКОЙ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ НАСТУПАТЕЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ (24.12.1943 – 17.04.1944 гг.)

Статья раскрывает роль бронетанковых и механизированных войск при проведении Днепро-Карпатской стратегической наступательной операции по освобождению от противника Правобережной Украины.

Ключевые слова: Днепро-Карпатская стратегическая наступательная операция, танковая армия, корпус, Украинский фронт.

Kryvyzyuk L.

EMPLOYMENT OF ARMoured AND MECHANIZED TROOPS IN DNIPRO-CARPATHIAN STRATEGIC OFFENSIVE OPERATION (24.12.1943 – 17.04.1944)

The article examines a role of armoured and mechanized troops during the Dnipro-Carpathian strategic offensive operation for liberation of the Right-bank Ukraine from the enemy.

Key words: Dnipro-Carpathian strategic offensive operation, tank army, corps, Ukrainian front.